

HELENA ZOLL-ADAMIKOWA

W SPRAWIE CHRONOLOGII I SPOSOBU PUBLIKACJI OKUCIA AWARSKIEGO Z DOBRZENIA MAŁEGO

W warstwie próchnicy ornej w pobliżu osady wczesnośredniowiecznej na stan. B w m. Dobrzeń Mały, woj. Opole, znaleziono lite, brązowe okucie stanowiące połowę metalowego zakończenia pionowego rzemyka zwisającego przy pasie głównym¹. Tym samym nieliczna kolekcja przedmiotów kultury awarskiej z terenu ziem polskich powiększyła się ostatnio o jeszcze jeden okaz². Szkoda wielka, że autorzy (jak i redakcja czasopisma) nie zadbali o należytą dla rangi zabytku formę jego publikacji; nie ustrzegli się, niestety, także pewnych usterek merytorycznych w próbie zarysowania tła kulturowego okazu.

Zastrzeżenia czytelnika budzić musi w pierwszym rzędzie technika wykonania rysunku okucia i przyjęta skala powiększenia. W prezentowanej ilustracji³ główny motyw ornamentu w postaci wypukłej, spłaszczonej wici potraktowano wadliwie jako tło, wydobyto natomiast za pomocą kanciasto (!) obwiedzionych, zakropkowanych powierzchni właściwe podłoże wątku zdobniczego. Dzięki tej manierze z trudem udaje się dostrzec na rycinie typowy późnoawarski motyw tzw. płaskich kolistych płatów („flache Kreislappezier”). Autorzy, przytaczając wybrane analogie okuć, w tym nie tylko fotografie, lecz i rysunki (np. z cytowanych prac J. Hampla, Z. Čilínskiej czy A. Kissa), musieli przecież dostrzec formę i technikę publikowania tego ornamentu w literaturze przedmiotu; dziwi zatem, że nie poinstruowali w tym względzie kreślarza. Uderza także niepotrzebne, aż trzykrotne, powiększenie okazu na rysunku, zdecydowanie niekorzystne, gdyż z jednej strony potęguje usterki nieporadnej manieri odwzorowania zdoł, z drugiej zaś utrudnia porównywanie z innymi, podobnymi okuciami przedstawianymi w druku z reguły w wielkości naturalnej lub w pomniejszeniu do skali 1:2. Jest to więc typowy szum informacyjny.

Dalszym mankamentem ilustracji — zawinionym być może nie przez autorów, a przez redakcję techniczną — jest niewłaściwe odwrócenie jej o 180°: skuwka ze stylizowanymi główkami zwierzęcymi powinna znajdować się na górze, zgodnie z pozycją, jaką okucie przybierało w czasie noszenia pasa (tak w każdym razie umieszcza się na tablicach ten typ zabytków). Szkoda także, że na przekroju okazu nie zaznaczono otworów na nity, co byłoby istotne zwłaszcza dla porównania prześwitów: dziurki trójkątnej umieszczonej najniżej, jakby wtórnie przebitej, z pozostałymi kolistymi. Wypada wreszcie wyrazić żal, iż nie wzbogacono ilustracyjnej strony artykułu przez dodanie fotografii zabytku; tu właśnie mógłby on być pokazany w powiększeniu.

Kolejne uwagi nasuwa analityczna część opracowania. Odczuwa się niedosyt, iż po wyczerpującym i w istocie prawidłowym opisie formy, ornamentyki i funkcji okucia nie nastąpiła bardziej wnikliwa ocena

¹ T. Kosmała, E. Tomczak, *Okucie typu awarskiego z Dobrzenia Małego, woj. opolskie*, Spraw. Arch., t. 39: 1988, s. 223-226.

² Stosując określenie „ostatnio” mam na myśli czas opublikowania okucia przez Kosmała i Tomczaka, *op. cit.*. Niestety autorzy ci nie podali dokładnej daty znalezienia okazu. Można jedynie przypuszczać, że nastąpiło to w latach 1973-1975, kiedy to prowadzono badania ratownicze na stan. B w Dobrzeniu Małym (por. Spraw. Arch., t. 31:1979, s. 267 i n., oraz „Informator Archeologiczny. Badania 1973; Badania 1974”). Natomiast w sezonie wykopaliskowym 1988 r. ujawniono dwa, rzeczywiście najnowsze zabytki kultury awarskiej w Polsce południowej. Są to: 1. zawiaskowate okucie pasa z doby późnoawarskiej z Naszacowic, woj. Nowy Sącz (oddane do druku przez J. Poleskiego w: AAC, t. 30, oraz 2. matryca (sztanca) do wytłaczania zakończeń języka rzemienia, najprawdopodobniej z okresu wczesno- lub środkowoawarskiego, z Jakuszowic, woj. Kielce (oddana do publikacji przez K. Godłowskiego w „Recherches Archeologiques de 1988”). Za informacje o tych odkryciach składam obu ww. badaczom serdeczne podziękowania.

³ Kosmała, Tomczak, *op. cit.*, ryc. 1.

jego cech typologicznych oraz możliwości datowania. Ograniczając właściwą analizę do przytoczenia kilkunastu analogii (na ogół ze starszych prac) oraz do słusznego w zasadzie stwierdzenia (s. 224): „Zabytek z Dobrzienia Małego wydaje się charakterystyczny dla VIII w., najprawdopodobniej jego drugiej połowy” (z powołaniem się na informację K. Wachowskiego), autorzy nie wykorzystali nowszych ustaleń na temat klasyfikacji typologiczno-chronologicznej okuć pasa awarskiego, dzięki którym możliwe jest bardziej precyzyjne umieszczenie zabytku w schemacie periodyzacyjnym kultury awarskiej. Ważne w tym względzie są trzy elementy uznane przez F. Daima⁴ oraz przez F. Daima i A. Lipperta⁵ jako jedne z cech konstytutywnych. Są to mianowicie: 1. dwudzielność odlewu okucia, 2. wypustki skuwki w kształcie zwierzęcych główek, 3. ornament tzw. płaskich kolistych płatów. Wedle siedmiofazowej systematyki materiałów awarskich z obszaru Austrii⁶, dwa pierwsze z ww. elementów występują w fazie IIIa okresu późnoawarskiego (SPA IIIa), trzeci również, choć pojawia się w fazie II tegoż okresu (SPA II), zwykle na rewersie okuć przedstawiających sceny walk zwierzęcych. Wyrażając te dane w datach absolutnych, oznacza to, że wg wspomnianej wyżej periodyzacji cmentarzysk austriackich okucie z Dobrzienia Małego pochodzi z ostatnich trzydziestu lat VIII wieku.

Ostatnia garść spostrzeżeń rodzi się na kanwie wykazu innych zabytków kultury awarskiej, znalezionych w Polsce, za którego zamieszczenie chwala autorom. Jednakże i tu zauważyć można nie wyczerpanie nowszej, tym razem polskiej literatury przedmiotu. Spowodowało to z jednej strony pominięcie „skarbu” przedmiotów metalowych z Krakowa Nowej Huty-Mogily, stan. 62A⁷, zawierającego wprawdzie nie tyle może wytwory właściwe jedynie dla sztuki awarskiej, ile jednak szeroko w tym środowisku rozpowszechnione (jak kolisty rozetki oraz zawieszki trapezowate typu Oroszlány)⁸. Z drugiej zaś strony wskutek nieuwzględnienia ostatnich wypowiedzi W. Szymańskiego na temat chronologii i powiązań stylistycznych okuć z Bolesławca i Ostrowia Lednickiego, znalazły się w spisie — obok bezspornych produktów awarskich⁹ — także te dwa przykłady zabytków horyzontu Błatnica-Mikulčice. Styl tego horyzontu, choć ukształtowany na bazie „postawarskich” tendencji zdobniczych, powstał jednak przede

⁴ F. Daim, *Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf, Niederösterreich (Vorbericht und belegungs-chronologische Analyse)*, [w:] *Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.–10. Jahrhundert*, Nitra 1984, s. 76; tenże, *Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf*, NÖ, t. 1, „Studien zur Archäologie der Awaren”, t. 3/1, 1987, s. 36–38.

⁵ F. Daim, A. Lippert, *Das awarische Gräberfeld von Sommerein am Leithagebirge*, NÖ, „Studia zur Archäologie der Awaren”, t. 1, 1984, s. 67–69.

⁶ Podstawy jej opublikowane zostały głównie w pracy Daima i Lipperta oraz w obu publikacjach Daima (pozycji z 1987 r. autorzy nie mogli jeszcze, oczywiście, znać). Schemat tej periodyzacji, która jest w istocie rozwinięciem klasyfikacji wypracowanej przez I. Kovrig, przedstawia się następująco: (*Das awarenzeitliche Gräberfeld von Allattyan*, Budapest, „Archaeologia Hungarica”, SN, t. 40: 1963) przedstawia się następująco: FA — okres wczesnoawarski (ok. 600–ok. 650), MA I–II — dwie fazy okresu środkowoawarskiego (ok. 650–ok. 710), SPA I, II, IIIa — trzy fazy okresu późnoawarskiego (ok. 710–800), SPA IIIb — najmłodsza faza okresu późnoawarskiego (po 800).

⁷ E. Dąbrowska, *Skarb ozdób brązowych z VI–VII w. na stanowisku 62A w Nowej Hucie-Mogile*, APolski, t. 29: 1984, s. 351–369.

⁸ Wnikliwa analiza diagnostycznych dla chronologii zabytków, wchodzących w skład tego depozytu, przeprowadzona przez M. Parczewskiego (*Początki kultury wczesnosłowiańskiej w Polsce. Krytyka i datowanie źródeł archeologicznych*, Prace Komisji Archeologicznej Oddziału PAN w Krakowie, nr 27, Wrocław 1988, s. 82–87, 104–105), pozwoliła na zawężenie jego ram czasowych do przelomu VI i VII w. Podobnie znalezisko to skłonny jest datować F. Daim (informacja ustna).

⁹ Pewne wątpliwości nasuwać może tylko zabytek z Chodlika, przeczornie resztą nie umieszczony przez W. Szymańskiego (*Ziemia na północ od Karpat a kaganat awarski*, Prac. Mat. Łódź, nr 29: 1985), w jego najnowszym rejestrze materiałów awarskich z Polski. Trudno bowiem znaleźć dla niego ścisłe odpowiedniki w *milieu* kultury awarskiej. Trudności te potęguje jeszcze niezbyt czytelny rysunek opublikowany przez S. Hoczyk (*Sprawozdanie z badań wczesnośredniowiecznego stanowiska IV w Chodliku, pow. Opole Lubelskie*, Spraw. Arch., t. 20: 1969, ryc. 6:1), przy tym z zapewne wadliwą podziałką liniową (odcinek podany przy okazji równa się prawdopodobnie nie 3, a 1 cm). Nie jest to okucie języka rzemienia (co sugerowałoby półkoliste zakończenie jednego z krótszych boków), gdyż na spodniej powierzchni blaszki przytwierdzone są dwa zaczepy wskazujące na jakąś dalszą, być może ramową część przedmiotu. Konstrukcja taka, jak i zbliżony ornament cechują środkowoawarskie spinki do warkoczy (np. Kovrig, *op. cit.*, tabl. XXI: 34–35; XXVII: 37, 37a), lecz z kolei ich tarczka ma z reguły prostokątny kształt. Najpewniej mamy tu jednak do czynienia ze skuwką do pasa w typie opublikowanym ostatnio z cmentarzyska w Leobersdorf (grób 69 z fazy SPA II) i uznanym przez Daima (*Das awarische Gräberfeld von Leobersdorf*, 1987, s. 37–38, 240, tabl. 63:2/3) za jedną z cech konstytutywnych.

wszystkim pod wpływem impulsów metalurgii karolińskiej w 1. połowie IX wieku, najprawdopodobniej już po upadku warsztatów awarskich¹⁰.

Na zakończenie wspomnieć trzeba o jeszcze jednej kategorii zabytków awarskich, z której przynajmniej jeden egzemplarz zarejestrowany został w Polsce, a mianowicie w ob. M-c 31/54 na stan. I w Krakowie Nowej Hucie-Mogile¹¹. Jest to zdobiony przedmiot rogowy z przewierconym na wylot otworkiem w połowie długości i z korytkowato ukształtowaną dolną, „tępą” częścią. Należy on do grupy zabytków, które w literaturze zwane są rozplątywaczami węzłów („Knotenlöser”, „disentangling hooks”)¹² i które występują nierzadko w grobach męskich okresu wczesno- i środkowoawarskiego. Niewykluczone, że na obszarach na północ od Karpat i Sudetów znaleziono ich więcej, lecz że zalegają one nie rozpoznane wśród zbiorów rylców lub innych wytworów rogowych; szczegółowa kwerenda muzealna mogłaby może ujawnić ich rzeczywistą frekwencję na naszych ziemiach.

*Zakład Archeologii Małopolski IHKM PAN
w Krakowie*

HELENA ZOLL-ADAMIKOWA

ZUR FRAGE DER CHRONOLOGIE UND PUBLIZIERUNGSWEISE DER AWARENZEITLICHEN NEBENRIEMENZUNGE AUS DOBRZEŃ MAŁY

Der Beitrag enthält eine kritische Beurteilung bisheriger Publikation (Kosmala, Tomczak, *op. cit.*) der awarenzeitlichen gegossenen Nebenriemenzunge, die in Dobrzeń Mały, Woiv. Opole, wahrscheinlich in den Jahren 1973-1975 gefunden wurde. Die Verfasserin bezeichnet zwar die Beschreibung des Fundes als richtig, unterstreicht jedoch die Unvollkommenheit der Illustrierungsweise, vor allem das Fehlen photographischer Aufnahmen, sowie eine Reihe Mangel der publizierten Zeichnung: die unbeholfene Abbildungsmanier des Hauptverzierungsmotivs und das Behandeln diese Motivs als Hintergrund, die unnötige dreimalige Vergrößerung des Exemplars und endlich das, daß die Zeichnung um 180° umgewendet wurde (die Zwinge mit stilisierten Trierköpfen sollte sich oben befinden).

Weitere Bedenken beziehen sich auf die Tatsache, daß die Entdecker keine richtige typologisch-chronologische Analyse der Riemenzunge durchgeführt haben. Der Gegenstand weist drei Elemente auf, die in der neueren Literatur (Daim, *Das awarische Gräberfeld...*, 1984, 1987; Daim, Lippert *op. cit.*) als die für die Typendefinierung konstitutiven Merkmale bezeichnet werden. Das sind: 1. — Guß in zwei Teilen; 2. — tierkopfförmige Fortsätze an der Zwinge; 3. — flache Kreislapenzier. Nach dem siebenphasigen Periodisierungsschema der awarischen Kultur in Österreich* kommen die zwei ersten Merkmale in der Phase IIIa der spätarawischen Periode (SPA IIIa) vor, das dritte Merkmal auch, obwohl es schon früher (SPA II) erscheint. Das könnte bedeuten, daß die Riemenzunge aus Dobrzeń Mały auf die letzten 30 Jahre des 8. Jh. datiert werden soll.

¹⁰ Zestawienie niektórych ujawnionych w Polsce południowej przedmiotów w stylu kultury karolińskiej, importów i ewentualnych miejscowych naśladownictw opublikował niedawno K. Wachowski, *Der karolingische Fundhorizont in Südpolen*, „Archäologisches Korrespondenzblatt”, R. 17: 1987, s. 523-528. W pracy tej dziwi jednak pominięcie okucia z Bolesławca, tym bardziej, że jest on w istocie identyczny z jednym z zabytków z samej Blainicy (por. J. Hampel, *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn*, t. III, Braunschweig 1905, tabl. 321:10).

¹¹ Na okaz ten zwrócił mi łaskawie uwagę doc. dr Falko Daim. R. Hachulska-Ledwos, *Wczesnośredniowieczna osada w Nowej Hucie-Mogile*, Mat. Arch. NH, t. 3: 1971, s. 42, 46, ryc. 26.

¹² To określenie funkcji nie zadowala jednak w pełni. Być może należałoby rozważyć inne jeszcze warianty przeznaczenia „rozplątywaczy”: np. w plecionkarstwie czy jako pobocznicze w uprzęży końskiej (aczkolwiek przeciwko tej ostatniej interpretacji przemawia fakt, iż „rozplątywacze” nie występują parami i nie cechują szczególnie grobów jeźdźców).

* Die Ziffern beziehen sich auf die Fußnoten im polnischen Text.

Die Verfasserin bemerkt auch, daß in dem von Kosmala, Tomczak (*op. cit.*) publizierten Verzeichnis anderer awarenzeitlichen Funde in Polen die Riemenzungen aus Bolesławiec und Ostrów Lednicki genannt sind, die einem anderen chronologischen und Kulturmilieu, dem sog. Białnica-Mikulčice-Horizont, angehören (vgl. Szymański, *op. cit.*, S. 255). In diesem Verzeichnis wurden hingegen der Hort von Metallgegenständen von der Wende des 6. und 7. Jh.⁸ aus Kraków-Nowa Huta-Mogiła, Fst. 62A (Dąbrowska, *op. cit.*), wie auch der sog. Knotenlöser aus derselben Lokalität, Fst. 1 (Hachulska-Ledwos, *op. cit.*, S. 42, 46, Abb. 26)¹¹ nicht berücksichtigt. Schon nach der Publizierung der Riemenzunge aus Dobrzeń Mały wurden im J. 1988 zwei weitere awarenzeitliche Fundstücke in Südpolen entdeckt: ein Greifenbeschlagn mit Scharnier in Naszacowice, Woiw. Nowy Sącz, und ein Proßmodell für Riemenzungen (mittelawarisch?) in Jakuszowice, Woiw. Kielce¹.

Übersetzt von Helena Burchard